

A BIZONYOSSÁG FELÉ VEZETŐ UTAK ÉS A VISSZATÉRÉS ÍGÉRETE

Schéda Mária könyvének újdonsága és eredetisége műfajában, beszédmódjában és választott tárgyának specifikumában rejlik. Konkrétan a tárgy érdeke által teremtett etikus esszéről mint megnyilatkozási alakzatról, mint műfajról van szó, valamint a Madách-kutatás ez idáig kevésbé emlegetett, mellékesnek látszó területéről: a Madách-versek kontextusának vizsgálatáról. *A líra és a Tragédia párbeszéde* című kötet négy „kísérletben” (ld. az esszé Montaigne-i jelentését) jut előrébb a mindenkori műalkotás végső bizonyossága felé vezető úton, mely – mint ezt az irodalomtudományi paradigmák sora igazolta és igazolja – bár természeténél fogva be nem járható, vonzereje újabb és újabb expedíciók indítására sarkall. És az eredmény? „A bizonyosság (...) nem embernek való, (...) szellemi megtorpanáshoz, (azaz halálhoz) vezetne, a küzdelem szükségessége ezért is nyilvánvaló” – írja a szerző a *Csak tréfa* kapcsán. A *Tragédiáról* szólva pedig: „A mindent előlről kezdés lehetőségének valósága és nem a reménytelen »vég« zárja a Tragédiában átrobogó történelmet”. E megállapítások előre vetik a kötet konklúzióit: vagyis a fő mű megvalósulásáig folytatott, a lírai expedíciókba zárt alkotói küzdelemről, a *Tragédia* új életlehetőséget kínáló zárásáról szóló értelmezéseket. Ugyanakkor jelzik a szerző szemléletrendszerét, kutatói módszerének, beszédmódjának, vagyis az esszének par excellence kritikai formáját is.

Az irodalomtudomány értelmezői gyakorlata az esztétikai szempontból kevésbé értékes művekkel vagy nem foglalkozik, vagy – érthető módon – csak történeti értékük függvényében integrálja azokat a kutatás folyamatába. Az esztétikai egyenetlenségek inkább a kiemelkedő életművek kutatásakor foglalkoztatják, igaz, ez nem jelenti feltétlenül a fő mű(vek) árnyékában meghúzódó kisebb jelentőségű alkotások rigorózus vizsgálatát is. A Madách-kutatás például elsősorban *Az ember tragédiájának*, másod sorban Madách más drámai alkotásainak, ezen belül a *Mózesnek* értelmezési lehetőségeit veszi számba a történeti kérdésektől, a műfaji – poétikai vonások, a strukturális sajátosságok, stb. értelmezésén át a színszerűség és színrevitel kérdéséig. A lírai alkotások alaposabb kutatását ugyanakkor sem a Madách-művekről szóló ismert monográfiák, sem a speciális tárgyú tanulmányok

---

nem tűzték ki ez idáig elsődleges célul. Schéda Mária írásai az értelmezési gyakorlatnak ezt a hiátusát fellelve, a „Tragédia visszapillantó tükréből” szemlélve elemzi a „legfontosabb madáchi motívumokat rejtő lírai költeményeket” és a *Csak tréfát*, mint „lírikus drámát”. A bevezető sorok leszögeznek – kialakítva a szakirodalom elfogadott bizonyosságaival szemben a távolságot és az esszére jellemző új perspektívát –: „Madáchnak Az ember tragédiáját megelőző minden műve csak vázlat a Tragédiához (...) Kiszakítani e műveket a fejlődés láncolatából és önálló alkotásként bemutatni őket, torz alkotói portré kialakításához vezethet”. Mivel a lírai alkotások adatok híján pontos kronológiai rendbe nem állíthatók, ezért „célirányos motívumaik” felkutatásával kell „meghúzni azokat a vonalakat, amelyek a Tragédiában, mint fókuszban metszik egymást. Ezek a vonalak pedig Madách élménytípusai (...) Ilyen élménytípusok: a közélet és a politika, a férfi és nő kapcsolata, az emberi tudás és tudomány mibenléte és lehetőségei, a halál és a halhatatlanság misztériuma, a küzdés szükségessége”. Úgy vélhetjük, az esszékötet élménytípusai a szellemnek mint általános értelemkonstrukciónak és a szellem közvetlen jelenlétével átítatott életnek a viszonyát tisztázzák, tipologizálják a madáchi életművön belül. Ilyen értelemben pedig Schéda Mária „élménytípus”-fogalma rokonságot mutat a szellemtörténet „élményforma”-fogalmával, mely utóbbi bizonyos élethelyzetnek, viszonyrendnek ad általános értelmet. A szellemtörténet felveti az élet és a szellem kapcsolatának nagy kérdését, a történetiséget, vagyis a „szellemnek az életfolyamatba történő integrációját”. De amíg a premodern irodalmi paradigmát a személy és a „nemzedék értelmi kultúrája” közti kapcsolat érdekli (Bókay Antal), addig Schéda Máriát – a romantikus Madách látásmódjához és szavaihoz igazodva – az Ember, emberiség és a történelem kapcsolatának madáchi értelmezése foglalkoztatja. E több oldalról bemutatott kérdés interpretációi közül kiemelkedik a harmadik írás (A lázadó tudat csődjének bizonyítékai Madách lírájában és *Az ember tragédiájában*), melyben a szerző a keresztény szellemiség erkölcsi tanításait idézve egészíti ki a szakirodalom konklúzióit. Az emberiség létének történeti folyamatában kibomló küzdelemre, Ádám és a „benne társat kereső Hatalom” kapcsolatának kölcsönösségére, de elsősorban a folytathatóság alapját jelentő „bizalom” fontosságára helyezi a hangsúlyt. Az írás zárása, de az annak egészét érintő gondolati elv is az etikus esszé szemléletrendszerét példázza: a tudás fogalmának Madáchnál tapasztalható hármas rétegződését ugyanis Pascal három rendről szóló tanításával állítja párhuzamba a szerző. A pascali felsőbb szint pedig a szeretettel egyenlő. Miközben e modell mentén az értelmezés folyamatába integrálódik Madách számos költeménye, Schéda Mária

---

megőrzi az esszére jellemző dialóguskészséget és az értékvállalás etikai-bölcseleti tradícióját is.

Maradva a dialóguskészség kérdésénél, elgondolkodtató és párbeszédre inspiráló az esszék számos intuitív megállapítása, a műfaj beszédmódjából eredő megidéző erejű kérdésfelvetések sora, a primér kutatói élmények tükröződése. Például „A lázadás előtti harmónia és megbomlásának okai” című írás Madách lírikus alkatának erőtlenségére hívja fel a figyelmet, az okot az „életélmény-szegénység egyediségében” és a „metaforikus látásmód fejletlenségében” fellelve. És az inspiratív következtetés: „Mivel az érzelmi ráhatások szinte egyidejű gondolati reflexiókat váltanak ki (ti. az alkotó Madáchban), képi látásmódja nem tud kifejlődni. Az intenciók nála az alkotói psziché gondolati és nem képi rétegébe ütköznek, s ez a tény szükségképpen költészetének filozofikus, nem pedig metaforikus hatásfokát növeli. Ugyanez csökkenti természetesen a líra hatásfokát”. De idézhetnénk ehelyütt a madáchi dramaturgia jellegzetességéről szóló sorokat is, melyek az átélés és az ítéletalkotás egyszerre jelen való voltáról szólnak (*Csak tréfa*), vagy az alkotásfolyamat madáchi sajátosságára vonatkozó megállapítást, melyben Schéda Mária rámutat arra, hogy Madách Imre a modern, XX. századi költők előtt vallotta már, „az alkotásfolyamat életet kiegészítő szép haldoklás” (A halál a nagy lelkek barátja).

Fontos megjegyezni, hogy Schéda Mária esszéi a Madách-életmű horizontális és vertikális irányú vizsgálatára is példát adnak, hiszen kötetének legalább annyira célja a Tragédia megszületéséig tartó alkotásfolyamat bemutatása, mint magának a Tragédiának ezen folyamat tükrében történő mélyebb megértése. A művekkel kapcsolatos megállapítások egymásutánját mint az értelmezési folyamat elemeinek rendjét nem annyira a tanulmányok diszkurzív logikája, mint inkább a koordinálás vagyis az esszé sajátos konstrukciós elve jellemzi.

Végül utalnunk kell a kötet stilisztikai eleganciájára, lényegre törő szó- és képválasztására, metaforikus beszédmódjára és egy, a napjaink kritikaírás gyakorlatában ritkább jelenségre: a szerző a deduktív vagy induktív módon alkalmazott teória elé és fölé akarja és tudja helyezni magát az olvasói tapasztalatot.

(Schéda Mária: A líra és a Tragédia párbeszéde Madách élménytípusai alapján, Árgus Kiadó – Vörösmarty Társaság, Székesfehérvár, 2002.)